

Висновки та перспективи подальших досліджень. Необхідно підкреслити, що асоціативні характеристики досліджуваного типажа значною мірою не збігаються з семантичними ознаками, які виділені на основі сучасних німецькомовних друкованих та електронних словників. У відповідях присутня оцінка й особисте ставлення, що свідчить про осмисленість типажа у свідомості носіїв мови, сприяє повноцінному представленню образу ЛК типажа «Aussteiger». 46 % респондентів вважають явище *Aussteigertum* позитивним, 33 % – негативним, інші – і позитивним, і негативним. Респонденти акцентують значною мірою увагу на рисах характеру та діяльності представників досліджуваного ЛК типажа, що вказує на те, що *Aussteiger* відрізняються від сірої маси не зовнішнім виглядом, а вчинками.

Перспективу дослідження вбачаємо у вивченні ціннісної складової частини ЛК типажа «Aussteiger».

Джерела та література

1. Карасик В. И. Американский супермен как коммуникативный типаж / В. И. Карасик // Интенсивное обучение иностранным языкам: проблемы методики и лингвистики. – Вып. 2. – Волгоград : Перемена, 2004. – С. 105–113.
2. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – Волгоград : [б. и.], 2002.
3. Карасик В. И. Аксиологическая лингвистика: лингвокультурные типажы / В. И. Карасик, О. А. Дмитриева. – Волгоград : Парадигма, 2005. – 310 с.
4. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / Джордж Лакофф, Марк Джонсон ; под ред. и с предисл. А. Н. Баранова. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 256 с.

Бондарчук Елена. Лингвокультурный типаж «Aussteiger»: ассоциативный опрос. В статье исследован ассоциативный опрос носителей языка как инструмент исследования лингвокультурного типажа «Aussteiger». Впервые исследован *Aussteiger* как представитель альтернативного образа жизни и типа мышления в немецкоязычном обществе, которые актуальны в контексте глобализации, технического прогресса и ускорения темпа жизни. Образная составляющая актуализируется следующими ассоциативными признаками, которые формируют социолингвистический паспорт ЛК типажа: внешность, черты характера и деятельность. Ярко представлены черты характера и деятельность, которые подчеркивают альтернативность *Aussteiger*. Исследованная когнитивная структурная метафора подчеркивает такие доминанты в образе ЛК типажа: перемена профессии, социальная изоляция, выезд из страны, остановка деятельности, отказ от денег, перемена жизни, перемена социальной среды, собственное мнение, начало нового.

Ключевые слова: концепт, лингвокультурный типаж, паспорт, образная составляющая, ассоциативный опрос, ассоциативная признака, *Aussteiger*.

Bondarchuk Olena. Linguocultural Type «Aussteiger»: Associative Inquest. The article deals with the associative interview as an instrument of investigating of the linguocultural type «Aussteiger». For the first time the *Aussteiger* is investigated as a representative of alternative way of thinking and doing in the German speaking society what is actually in the context of the globalization, technical progress and the acceleration. The vivid constituent of the LC type is foregrounded by its associative marks: appearance, traits of character and activities. Vivid descriptions of *Aussteiger* are educed: appearance, accommodation, residence and character, which form the sociolinguistical passport of the LC type. The cognitive structural metaphor emphasizes such dominants in the image of the LC type: change of profession, social isolation, living the country, stop of performance, refusal of money, change of live, change of social context, personal opinion, new begin.

Key words: concept, linguocultural type, passport, vivid constituent, associative interview, associative marks, *Aussteiger*.

Стаття надійшла до редколегії
10.04.2014 р.

УДК 81'37:81'367

Надія Геріш

Семантичні відношення в анафоричних конструкціях «іменник – займенник»

У статті розглянуто семантичні відношення іменника й займенника в анафоричних конструкціях. Наведені в статті анафоричні відношення кваліфікуємо як текстову прономінальну кореференцію, де співвідношення між кореферентними членами реалізується не тільки завдяки граматичним засобам мови, а й на знанні

контексту. Водночас виявлено, що займенникова анафора забезпечує текстову зв'язність (когезію) і передбачає виникнення анафоричних відношень, які утворюють свою анафоричну конструкцію, де назвою індивіда виступає антецедент, а корелятом – займенник, який є утворенням вторинної номінації і повертає увагу адресата до первинної номінації. Анафоричні відношення виступають одним із видів текстотвірних зв'язку.

Ключові слова: анафора, анафоричні відношення, анафорична конструкція, анафоричне слово, антецедент, іменник, займенник.

Постановка наукової проблеми та її значення. Функціональний підхід до розгляду мовних явищ передбачає всебічний аналіз тексту та його категорій, однією з яких є анафора. Вивчення анафоричних відношень зумовлено посиленою увагою до організації дискурсивних структур у різностильових умовах.

Важливим постає визначення місця і ролі анафоричних відношень у семантичній організації синтаксичних конструкцій і в межах речення, і в міжреченневих утвореннях.

Термін «анафора» застосовують щодо вивчення відношень між компонентами, репрезентованими іменниками та займенниками в складі референтних іменних груп. Як величина дискурсивного рівня анафора реалізується, зокрема, через семантико-синтаксичні зв'язки, за допомогою яких у процесі мовленнєвої комунікації здійснюється актуалізація поняттєвих категорій.

До синтаксичних конструкцій, у яких виявляються анафоричні відношення, належать речення, словосполучення, а також частини речень (звороти, вставні сполуки) і об'єднання речень, які мають граматикалізовану будову і до складу яких входять два або більше компонентів.

Проблема лінгвістичної анафори була предметом дослідження як російських (Н. Д. Арутюнова, А. О. Кібрик, О. В. Падучева, В. В. Бекзентеева, М. А. Кронгауз, Л. І. Мікрюкова, О. М. Селівєрстова, А. С. Чехов, Н. Ю. Шведова), так і українських (В. К. Ситнікова, О. Пилипенко, Т. Матвійчук, Н. С. Бук) учених. Проте вона потребує подальшого вивчення, зокрема для визначення функціонально-семантичних характеристик цього засобу. М. А. Кронгауз кваліфікує анафоричні відношення як різновид семантичних відношень, спрямованих на забезпечення когезії в тексті [5, с. 260].

Мета дослідження – визначити особливості семантико-синтаксичної структури займенникової анафори, її функцій в організації художнього тексту.

Мета передбачає необхідність розв'язання таких **завдань**: 1) розкрити зміст поняття «анафора», визначити її види; 2) проаналізувати семантичні відношення в анафоричній конструкції «іменник – займенник».

Новизна дослідження полягає в тому, що в ньому: а) виявлено семантичні, структурні, функціональні параметри займенникової анафори; б) здійснено аналіз участі анафоричних конструкцій у формуванні художнього тексту.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Анафора стала предметом активних лінгвістичних досліджень, що зумовили перехід від логічних операцій аналізу мовних одиниць до власне лінгвістичних з опертям на семантику та прагматику. Сучасна мовознавча література засвідчує широкий спектр підходів до витлумачення анафори, що пояснюється її багатозначністю, функціональним розмаїттям. За визначенням, анафора – це «фігура мови, що утворюється повторенням певних слів чи синтаксичних конструкцій на початку суміжних мовних одиниць, протилежна епіфорі» [9, с. 25]; «тип відношення між мовними сегментами, де в один сегмент входить посилання на інший. Анафора полягає у заміщенні слів, речень, фрагментів речень тощо іншими мовними одиницями» [10, с. 33]; «використання мовних висловлювань, які можуть бути проінтерпретовані за допомогою попереднього фрагменту тексту» [6, с. 65]; «відношення між мовними вираженнями (словами чи словосполученнями), які полягають в тому, що в смисл одного висловлювання входить відсилання до другого» [7, с. 32].

Л. І. Мікрюкова розрізняє вузьке і широке розуміння анафори. У вузькому розумінні анафору трактують як зв'язок між повнозначним словом і його замісником, у широкому – як повтор або зв'язок на відстані.

У статті використовуємо термін «анафора» як відношення між мовними висловлюваннями (словами чи словосполученнями), які полягають у тому, що в зміст одного висловлювання входить відсилання до іншого висловлювання.

Анафори поділяють залежно від: 1) мовного рівня (*звукові, лексичні, синтаксичні*); 2) жанрової належності (*віршові, прозові*); 3) частиномовного вираження (*займенникові, іменникові, дієслівні*,

прислівникові й ін.); 3) матеріального вираження (*експліцитні, імпліцитні*). Як різновид повтору анафора виступає важливим засобом виразності в художньому тексті. Завдяки анафоричному повтору збільшується семантичний обсяг мовних одиниць, вносяться нові художньо-сміслові конотації.

Як один із видів семантичних відношень виокремлюють анафоричні відношення, які утворюють анафоричну структуру, до складу якої входить *антецедент* (іменна група) й *анафор* (анафоричне слово, анафорик, анафоричний елемент, субститут).

У лінгвістичній науці тривають дискусії щодо того, як називати елементи анафоричних відношень: «*анафора*» і «*антецедент*» чи «*анафор*» і *антецедент*». Першу систему термінів використовували вітчизняні мовознавці, а другу – лінгвісти за кордоном. У статті дотримуємося термінів анафор і антецедент.

Процес встановлення анафоричних відношень називається анафоризацією. Під час анафоризації утворюється анафорична пара, перший член якої називається антецедентом, а другий – анафором або анафоричним елементом, субститутом.

У статті звертаємо увагу на *займенникову* анафору, до складу якої входить антецедент і прономінатив. Поняття лінгвістичної анафори, або анафоричного відсилання, широко використовується в лінгвістиці щодо займенників. Саме на цьому акцентує увагу дослідниця О. В. Падучева, яка вважає «займенник і взагалі займенникові елементи мови головними засобами референції» [8, с. 10] і наголошує на тому, що «звернення до референційних аспектів висловлення показало, що займенники, не постаючи граматичним угрупованням слів, утворюють, проте, лексико-семантичний клас слів, єдність якого зумовлено його принциповою роллю в здійсненні референції: це слова, в значення яких входить або покликання на акт мовлення, або вказівка на тип співвіднесеності висловлення з дійсністю [8, с. 10].

У процесі розгортання тексту виникає необхідність повторної згадки референта, що зумовлює проблему *вторинної (анафоричної, відсилальної, заміщувальної) номінації*, тобто необхідність уникати повтору тих самих слів. Розглянемо семантичну організацію анафоричних відношень синтаксичної конструкції в межах одного речення, наприклад: *Мати світила лампу, а сірник дрижав у її руці* (Олесь Гончар). У наведеному прикладі виділені слова утворюють анафоричну конструкцію «*мати – її*» в межах одного речення. Анафоричний займенник *її* співвідноситься з кореферентним йому антецедентом *мати*.

Порівняймо ще: *Скільки пам'ятає себе Нателла, все вона чує цей шум* (Олесь Гончар). У цьому реченні виділені слова утворюють анафоричну конструкцію: «*Нателла – вона*», до складу якої входить антецедент, представлений власною назвою (*Нателла*), і анафоричний займенник (*вона*). З погляду структури в цій конструкції наявний кореферентний анафоричний зв'язок між займенником і його антецедентом.

Наприклад: *Якщо в такий час повертається з інституту Микола Баглай, студент металургійного, то він ясна річ, зупиниться на майдані і за звичкою послухає собор, його мовчання, послухає оту не кожному доступну «музику сфер»* (Олесь Гончар). Завдяки анафоричному ряду «*Микола Баглай – студент металургійного – він*» автор називає головного героя і водночас вказує на його соціальну належність. Другий анафоричний ряд тісно пов'язаний з першим, оскільки саме Микола Баглай «*послухає собор – його мовчання – оту не кожному доступну “музику сфер”*», де перший компонент цього ряду різко протиставлений другому словами «*послухає*» – «*мовчання*», а третій компонент вказує на те, що не кожен може почути «*музику сфер*». Наведені вище анафоричні відношення в синтаксичних конструкціях кваліфікуємо як *граматичну кореференцію*, яка не переходить межу одного речення.

Звернемо увагу на семантичну організацію анафоричних відношень синтаксичної конструкції в межах двох речень, наприклад: *На поміч прийшла Варвара. Її спокійні рухи, з якими вона вешиталась по хаті, збирала одягу та натягала дітям панчішки, певний важкий хід босих ніг, поважне обличчя – все те навівало на паню Наталю спокій* (М. Коцюбинський). У наведеному прикладі виділені слова утворюють анафоричний ряд «*Варвара – її – вона*», до складу якого входить антецедент (*Варвара*) у першому реченні і два анафоричні займенники (*її*), (*вона*), за допомогою яких у наступному реченні автор характеризує головну героїню. Порівняймо ще: *Натурою Амвросій Полікарпович – людина мирна, незлобива. «Він цілий вік ні з ким не позивався», – кажуть про нього в селі* (Олесь Гончар). Завдяки анафоричному ряду «*Амвросій Полікарпович – людина мирна – незлобива – він – про нього*» створюються умови для розкриття характеру людини. Спочатку ім'я по батькові закладає характе-

ристика, що це людина шанована, яку поважають, у вигляді прикладок, анафоричне додавання «людина мирна, незлобива». Для підтвердження думки автор вводить займенники *він* і про *нього*. Обидва вони не лише відсилають до імені Амвросія Полікарпович, а й до «людина мирна, незлобива» і уже анафоричний займенник *він* несе тим самим має потужну інформацію. Це не простий селянин, а це людина шанована, «мирна незлобива» і відзначається своїм характером. Анафоричний займенник *він*, який виступає анафором і водночас вводить нові відомості про Амвросія Полікарповича, зокрема, що він не тільки тепер, а він цілий вік такий, підносить постійність позитивних рис. Другий займенник про *нього* забезпечує думку поширення відомостей про Амвросія Полікарповича – «про нього кажуть в селі». Наявність займенника в тексті вказує на семантичну несамостійність конструкції, до якої він входить, та на відомість займенникового референта з контексту, ситуації чи зі спільного фонду знань мовця і адресата [4, с. 195]. Наприклад: **Усман та Марта! Де вони зараз!** (Олесь Гончар). Анафоричний повтор *вони* співвідноситься з кореферентним йому відрізком *Усман та Марта*.

Шляхом використання анафори уникають текстового повтору, адже проблема вторинної номінації неодмінно постає у процесі творення тексту: автор опиняється перед потребою вибору засобів словесної заміни для вже названого об'єкта навколишньої дійсності [2, с. 52]. Тоді він, вживаючи займенник, згадає вже названий об'єкт, уникаючи одноманітності: **Особливо сподобалось геологам Оленяче джерело. Вже збираючись у долину, Ніна Федорівна набрала з нього води повну пляшку, обклеїла її** (Олесь Гончар). У наведеному прикладі виділені слова утворюють анафоричну конструкцію, до складу якої входить референт *Оленяче джерело*, який виступає антецедентом анафоричного займенника *нього*, а анафоричний займенник *нього* відсилає до антецедента. Між компонентами анафоричного відношення виражений кореферентний анафоричний зв'язок, адже речення з референтним іменем, яке ідентифікує реальний об'єкт дійсності через згадування про нього в попередньому контексті.

Ще речення: **У жодній енциклопедії світу не знайти нам цієї Зачіплянки. А вона є, існує в реальності** (Олесь Гончар). Виділені слова утворюють анафоричну конструкцію «*цієї Зачіплянки – вона*», до складу якої входить референт *Зачіплянки*, яка виступає антецедентом анафоричного займенника, а анафоричний займенник *вона* відсилає до антецедента.

Порівняймо: **...Материне обличчя на відстані витягнутої руки здавалось неправдоподібно темним, мідяно-восковим. Воно мало жорсткі риси обличчя побіля вуст і біля очей – таке обличчя намалював би старовинний художник на дубовій дошці, зображуючи Богоматір чи святу; материна голова якраз затуляла сонце, і його проміння, іскрячись у розмаяних чорних косах і обертаючи їх на яскраві, такі прозорі срібні волоконця, творило довкола материні голови мерехтливий німб. Вона стояла в тому золотавому німбі, який одухотворяв її обличчя, і ти, вражений цією явиною, стежив, як сніп проміння, падаючи на голову і розсіюючись, тремтить, пульсує** (Є. Гуцало). Розглянемо вищенаведений текст. Ініціальну позицію в ньому, яка визначає тему оповіді займає сполучення *материне обличчя*; це цілісне поняття, оскільки йдеться про вираження почуттів саме до матері, а обличчя лише дає змогу звернути увагу на зовнішні риси людини, що прожила складне життя трудівниці. Наступне речення починає займенник-анафор *воно*, яке передбачає необхідність продовження оповіді про змучену важкою працею матір, бо вводить такі поняття як «*жорсткі риси*» з свідомим повторенням слова обличчя. Перший раз «*обличчя побіля вуст і біля очей*» і другий раз «*таке обличчя*», тим самим поняття материне обличчя попадає у центр розповіді про змучену матір. Разом із тим такі риси, «*як неправдоподібно темним, мідяно-восковим*», «*жорсткі риси*» дають змогу за асоціацією побачити Богоматір чи святу. Отож, створена перша лінія організації анафоричної конструкції «*материне обличчя – воно – обличчя побіля вуст і біля очей – таке обличчя – її обличчя*». Образ набув певної завершеності, але автор не зупинився в характеристиці матері – продовжує оповідь. Виявляється, що вживається не *одне обличчя*, а *материна голова* із загальом «*затуляла сонце*». Так здійснено перехід до відтворення сонця в його єдності з материною головою. Звідси прямий шлях до відтворення проміння сонця, що «*творило навколо материні голови німб*», внаслідок утворюється ще один ряд, що характеризує «*материна голова – сонце – його проміння – німб*». Створюються ще два анафоричних ряди: «*материна голова – чорні коси – їх*»; «*сонце – його проміння – німб*». Тим самим займенники стають текстотвірним компонентом і забезпечують через поняття *материне*, *материна* єдність усього цілого, що й ідентифікує концепт *мати*.

Наведені вище анафоричні відношення кваліфікуємо як текстову прономінальну кореференцію, де співвідношення між кореферентними членами реалізується не тільки завдяки граматичним засобам мови, а й на знанні контексту.

Поряд із анафоричними відношеннями спробуємо виділити і катафоричні. Наприклад: *Їм, завзятим хлопчикам, легко і просто бути невмирущими у цій сутичці* (Є. Гуцало). У наведеному прикладі за допомогою виділених слів утворюється катафорична конструкція «*їм – завзятим хлопчикам*». Значення займенників 3-ї особи відповідає загальному поняттю семантики займенників: вони характеризують актант ситуації як індивід або як клас, але при цьому відсилають до контексту для ідентифікації цього індивіда або класу.

Висновки. Отже, займенникова анафора забезпечує текстову зв'язність (когезію) і передбачає виникнення анафоричних відношень, які утворюють свою анафоричну конструкцію, де назвою індивіда виступає антецедент, а корелятом – займенник, який є утворенням вторинної номінації і повертає увагу адресата до первинної номінації. Анафоричні відношення виступають одним із видів текстотвірного зв'язку.

Джерела та література

1. Арутюнова Н. Д. Референция имени и структура предложения / Н. Д. Арутюнова // Вопросы языкознания. – 1976. – № 2. – С. 24–25.
2. Валгина Н. С. Теория текста : учеб. пособие / Н. С. Валгина. – М. : Логос, 2004. – 280 с.
3. Волчанська Г. В. Функціонування займенникових слів у структурі тексту : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Г. В. Волчанська. – Кіровоград, 2004. – 19 с.
4. Вольф Е. М. Грамматика и семантика местоимений (на материале иберо-романских языков) / Е. М. Вольф. – М. : Наука, 1975.
5. Кронгауз М. А. Семантика : учеб. для вузов / М. А. Кронгауз. – М. : Рос. гос. гуманит. ун-т, 2001. – 399 с.
6. Микрюкова Л. И. Местоименная анафора в современном французском языке [Электронный ресурс] / Л. И. Микрюкова. – Режим доступа : <http://utmn.ru/last/N018/text07htm>
7. Падучева Е. В. Анафорическое отношение / Е. В. Падучева // Лингвистический энциклопедический словарь. – М. : Совет. энцикл., 1990. – С. 32.
8. Падучева Е. В. Высказывание и его соотносительность с действительностью / Е. В. Падучева. – М. : Наука, 1985.
9. Ставицька Л. О. Анафора / Л. О. Ставицька // Українська мова: енциклопедія. – К. : Укр. енцикл., 2000. – С. 25.
10. Штерн І. Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики : енциклопедія, словник / І. Б. Штерн. – К. : Артєк, 1998. – С. 33–34.

Герыш Надежда. Семантические отношения в анафорических конструкциях «существительное – местоимение». В статье рассматриваются семантические отношения глагола и местоимения в анафорических конструкциях. Приведенные в статье анафорические отношения квалифицируем как текстовую прономінальну кореференцію, где соотношение между кореферентными членами реализуется не только за счет грамматических средств языка, но и на знании контекста. В то же время установлено, что местоименная анафора обеспечивает текстовую связность (когезию) и предполагает возникновение анафоричних отношений, которые образуют свою анафоричну конструкцію, где названием индивида выступает антецедент, а корелятом – местоимение, который является образованием вторичной номінации и возвращает внимание адресата к первичной номінации. Анафорические отношения выступают одним из видов текстотверной связи.

Ключевые слова: анафора, анафорические отношения, анафорическая конструкция, анафорическое слово, антецедент, имя существительное, местоимение.

Herysh Nadiya. Semantic Relations in Anaphoric Constructions «Nouns – Pronouns». The article discusses semantic relations verbs and pronouns in anaphoric structures. Given in the article anaphoric relations qualify as text pronominally coreference, where the ratio between coreference members is realized not only by grammatical means of the language, but also on knowledge of the context. At the same time, it is established that, zimenikova anaphoresis text provides connectivity (cohesion) and involves the occurrence of anaphoria relations, which form its anaphoric design, where the name of the individual acts of antecedent, and correlate – pronoun, which is the formation of secondary nomination and returns the addressee's attention to the primary nomination. Anaphoric relations are one of the types of text communication.

Key words: anaphora, anaphoric relation, anaphoric construction, anaphoric word, antecedent, noun, pronoun.

Стаття надійшла до редакції
11.04.2014 р.